

*Наталія ШЕВЧЕНКО,
канд. філол. наук*

ЛЕКСИКА ОЦІННОЇ СЕМАНТИКИ В ЕКОНОМІЧНОМУ ДИСКУРСІ

Глобальні процеси у світовій економіці все частіше привертають увагу не тільки фахівців у цій сфері, а й звичайних громадян, які значною мірою залежать від таких процесів і не можуть лишатися байдужими до економічного країн, де вони живуть, а також до економічних злетів і падінь віддалених держав. Усвідомленню значущості економічних явищ і процесів сприяють засоби масової інформації, котрі формують ціннісне ставлення до них з боку окремих громадян і соціуму в цілому, спонукаючи порівнювати якісні характеристики економічних процесів і давати їм оцінку. Безперечно, періодичні видання є насамперед джерелом інформації про факти і події, зокрема в економічному житті, і меншою мірою оцінної інформації, що віддзеркалює моральні, деонтичні і ціннісні установки. Це можна пояснити і специфікою жанру публіцистики, і прагненням серйозних видань дотримуватися принципів неупередженості та об'єктивності. Проте медійний економічний і фінансовий дискурс має значний аксіологічний потенціал і використовує специфічні засоби актуалізації оцінного значення.

Підмова економіки і фінансів загалом та її окремі лексичні пласти є цікавим матеріалом для дослідження з огляду на відкритість і гнучкість терміносистеми, яка абсорбує загальноживані слова та терміни інших підмов для позначення нових явищ і процесів, а також зважаючи на зворотний процес, детермінологізацію, проникнення специфічної лексики в розмовну мову.

Статті економічної і фінансової тематики часто містять аналіз явищ світової економіки, окремих регіональних економік або відповідні посилання на економічне становище, які виконують роль фонові інформації. Характерною рисою такого дискурсу є живання лексичних одиниць, що позначають економічну динаміку і мають оцінний компонент значення. За нашими спостереженнями, така лексика не отримала достатнього висвітлення в лінгвістичних розвідках; оцінну семантику мовознавці досліджують на матеріалі художніх

текстів, розмежовуючи атрибути, релятиви і предикати оцінки. Видається, що аналіз лексичних одиниць, які характеризують економічний стан, є важливим і для поглиблення нашого розуміння структури значення слова, і для систематизації лексики в процесі викладання англійської мови студентам економічних спеціальностей.

У науковій літературі терміни, які є частиною цього дослідження, вживають на позначення окремих фаз економічного циклу, під яким розуміють “періодично повторювані протягом ряду років піднесення та спади в економіці; економічний цикл охоплює декілька фаз: піднесення, криза, депресія і поживлення” [7]. Окремі фази економічного циклу представлені в мові великою кількістю лексичних одиниць, близьких за значенням, тоді як інші мають порівняно бідну мовну репрезентацію, причому немає кількісної відповідності одиниць, що позначають те чи інше явище в англійській і українській мовах. Завдання цього дослідження полягає в аналізі градації оцінного значення і валентнісних характеристик іменників з характеристикою економічного становища (ІЕС), а також фактору контекстуального оцінного значення.

Досліджуючи функціональну семантику оцінок, О.М. Вольф влучно зауважила: щойно предмет набуває функціональної значущості, стає можливою його оцінка, однак при цьому необхідно вказувати на критерії, за якими здійснюється оцінне судження [2; 17].

Аналіз значень лексичних одиниць, які характеризують економічний стан в діапазоні boom – bust, підводить до висновку, що всі вони мають частковооцінне значення, реалізуючи в дискурсі раціоналістичні оцінки щодо відповідності нормі, меті, практичному призначенню. (За класифікацією Н.Д. Арутюнової, категорія раціоналістичних оцінок охоплює утилітарні, нормативні, телеологічні оцінки, пов'язані з практичною діяльністю, практичними інтересами і повсякденним досвідом людини [1; 75–77]). Сутність раціоналістичної оцінки економічних процесів і явищ не зводиться до інваріантних значень “добре”/“погано”, а може узагальнюватись радше в термінах “ефективно” / “неефективно”, залежно від досягнення певної мети. Беручи до уваги поляризовані значення таких лексичних одиниць, необхідно звернутися до поняття норми, яка є орієнтиром для розмежування позитивних і негативних частковооцінних значень. У випадках, коли йдеться про загальнооцінні значення, норма знаходиться посередині шкали, їй відповідають прикметники “звичайний”, “середній”, “стандартний”; щодо аксіологічних понять, то норма збігається з позитивною межею/краєм [1; 234–235].

Аналізуючи англомовні економічні тексти (матеріали дослідження відібрано із журналів The Economist, The Business Week, документів МВФ і Світового банку, програм бізнес-новин Бі-Бі-Сі), можна дійти висновку, що поняття норми, незважаючи на деяку його розмитість, збігається з позитивними ціннісними установками суб'єкта оцінки. Згідно з аналітичними дослідженнями економістів, “за нормальної ситуації приріст ВВП становить 3,5 %... Ідеальним варіантом був би незмінний приріст ВВП у 3,5 %, але така збалансована ситуація ніколи не буває тривалою” [4]. Непрямим свідченням такого розуміння норми є національно-специфічне сприйняття економічного розвитку й особистого добробуту американцями, з яких, за даними тижневика The Economist, 2 % характеризували себе як багатих на цей час, але 31 % сподівались колись розбагатіти. В обивательському уявленні економічне зростання і повний достаток – прямо пов'язані явища, чи не тому до економічного спаду “люди усвідомили, що повний достаток (affluence) є нормою, хоч їм і доводилося влізати в борги, щоб оплачувати технічні витрибенки” [5; April 4, 2009]. Розуміючи норму як “стереотипне уявлення про даний об'єкт із відповідними ознаками” [1; 54], доходимо висновку, що її мовними репрезентаціями у характеристиці економічного стану є *growth*, точніше, словосполучення *robust growth, sustainable growth*.

На першому етапі дослідження з англійських словників [9, 10, 11] були відібрані іменники, що мають значення позитивного або негативного економічного становища, позначають динаміку зростання та спаду (у разі багатозначного слова – відповідні лексико-семантичні варіанти (ЛСВ), як у випадках *depression, pinch*), і здійснено компонентний аналіз їх словникових дефініцій. Очевидно, що за наявності компонентів протилежного значення такі іменники можна розділити на дві групи, кожна з яких може бути в узагальненому вигляді зведена до значення гіперонімів *contraction – expansion*; поляризовані ІЕС не утворюють між собою антонімічних пар (винятком є *boom – bust/slump*). З іншого боку, у цих двох групах можна виокремити одиниці, які мають компонент динамічної зміни, розвитку в сторону збільшення/покращення або зменшення, а також ті, що номінують певний стан речей, який може бути тривалим або миттєвим, без акцентуації розвитку ситуації. Це дало підстави для розмежування ІЕС чотирьох груп. Виявлення структури прямих лексичних значень здійснювалось за допомогою компонентного аналізу словникових дефініцій з трьох джерел [9, 10, 11]. Далі були проаналізовані узагальнені словникові визначення, отримані в результаті зіставлення і поєднання словнико-

вих дефініцій, поданих у сучасних тлумачних словниках англійської мови. Наступний етап передбачав подрібнення узагальнених словникових тлумачень на частини, що дорівнюють семам. Потім здійснювався порівняльний аналіз ІЕС за виділеними сематами. Для більш наочної структуризації значення експлікований зміст кожного ІЕС вміщений у поданих нижче таблицях. ІЕС, в кожній таблиці, згруповано на основі спільної семи (перша колонка), яка є домінантною щодо інших диференційних сем (друга, третя, четверта і п'ята колонки). Друга колонка – “сфера референції” – враховує словникові позначення і словникові дефініції тлумачних словників, а також наявність цих одиниць у економічних і фінансових словниках [6]. Сема, представлена в четвертій колонці, – “об'єкт зміни” – конкретизує певну тенденцію, наприклад, *contraction in economy, contraction in credit* і регулює ком-

Таблиця 1.

Експлікує структуру значення ІЕС з домінантною семою *decline*

ІЕС з домінантною семою <i>decline</i>	Сфера референції	Специфіка відхилення від норми	Об'єкт зміни (конкретизація)	Процесуальність
Burst	General	Explosion, rupture	Economic activity, finance	Moment
Bust	Economic	Decrease, failure	Economic activity, finance	Moment
Collapse	Economic	Failure		Moment
Contraction	Economic	Reduction, shrinking	Economy	Process
Crash	Economic	Collapse, failure	Business, stocks, finance	Moment
Decline	General Economic	Reduction, deterioration	Economic activity	Period, process
Depression	Economic	Slump	Economic activity	Period, process
Downturn	Economic	reduction	Economic activity	Period, process
Failure	General, Economic	bankruptcy	Business	Moment
Implosion	Economic, Political	Failure	Organization, system	Moment
Meltdown	Economic	Collapse, failure	Organization, industry, economy	Moment
Recession	Economic	Decline, difficulty	Economic activity	Period, process
Slowdown	General, Economic	reduction	Economic activity, business	Period, process
Slump	Economic	Decline, Recession	Economic activity, business	Period, process

бінаторику з іменниками більш чи менш абстрагованого значення. До корпусу досліджуваних одиниць не були включені повні синоніми, наприклад *decline – decrease – fall*, оскільки через тотожній семний склад вони мають однакові комбінаторні властивості.

Узагальнюючи результати аналізу іменників із значенням негативною оцінки економічного стану з домінантною семою *decline*, необхідно зауважити, що словникові дефініції часто визначають ІЕС цієї групи в перехресних термінах, наприклад, *collapse – failure, slump – decline*, що підтверджує їх статус синонімів; проте слід наголосити, що сема процесуальності є визначальною для їх комбінаторики і тому типовою є сполучуваність ІЕС аквих як *decline*, з параметричними прикметниками *steep, deep* або кваліфікативними прикметниками ступеню, наприклад *severe, mild*; в той час, як комбінаторика таких прикметників з ІЕС на зразок *failure* виявляється неможливою. Порівняймо: *steep recession – *steep bust; mild downturn – *mild collapse; severe depression – *severe failure*. Напроти, ІЕС, які містять сему “миттєвість”, типово комбінуються з прикметниками *sudden, complete*, актуалізуючи значення непередбачуваності і незворотності. ІЕС із семою “процесуальність”, які подають досить загальну характеристику економічного стану, вказуючи на загальну тенденцію, можуть звужувати і конкретизувати своє значення у таких словосполученнях, як *decline in profits/sales/investments*, набуваючи негативного контекстуального значення. На відміну від них, ІЕС з семою “миттєвість” не утворюють подібних словосполучень із значенням конкретизації негативної тенденції. Сема, визначена як “об’єкт зміни”, по суті, відображує ступінь узагальнення явища, тому типовими будуть контекстуальні репрезентації на зразок *economic downturn, decline in economic activity*, але навряд чи можливі словосполучення **economic crash/implosion*.

Порівняльний аналіз іменників цієї групи дає підстави для певних висновків. Більшість відібраних одиниць мають загальну сферу референції і в економічному дискурсі реалізують транспоноване значення, причому часто вони є компонентом ідіоматичної моделі, що окреслює межі явища в просторі: *The economy is in a pickle/a stew/a mess/deadlock/dire straits*. Диференційна сема, узагальнена як “специфіка відхилення від норми” накладає певні обмеження на комбінаторику ІЕС, виключаючи сполучуваність із прикметниками, що мають протилежні семи наприклад **slight crunch*. Значення негативною оцінки може інтенсифікуватись у контекстах типових словосполучень більшості ІЕС цієї групи з параметричними прикметниками із значенням інтенсивної ознаки або прикметниками емоційного стану на зразок

У таблиці 2 наведено ІЕС з домінантною семою *difficulty*.

ІЕС з домінантною семою <i>difficulty</i>	Сфера референції	Специфіка відхилення від норми	Часовий проміжок	Необхідний або Можливий Наслідок
Crisis	Economic	Dangerous or worrying time	Time	Difficult and painful action
Crunch	Economic	Decisive, critical	Moment	Difficult decision
Deadlock	General	Stalled	Situation	No further progress
Distress	Economic	Danger		Immediate assistance
Emergency	Economic	Unexpected/dangerous	Situation	Immediate action
Exigency	Economic	Difficult	Situation	Urgent action
Extremity	General	Dangerous	Situation or state	
Flashpoint	General	Critical stage		Action/change or Violence
Mess	General	Chaotic, confused	Situation/state	
Pass	General	Bad	State of affairs	
Pickle	General	Awkward/difficult	Situation	
Pinch	General	Emergency/critical	Situation	
Plight	General	Dangerous/difficult	Situation	
Point of no return	General	Critical	Time/stage	Action
Squeeze	Economic	Financial pressure		Strict control
Stew	General	Anxious/troubled	State	
Strait	General	Extreme difficulty		

absolute/ complete/total mess; major/severe crisis; desperate/sad/tragic plight. ІЕС, що є компонентами ідіоматичного вислову, не комбінуються з прикметниками-інтенсифікаторами оцінного значення; винятком є *dire straits* на позначення надзвичайно важкого стану. Деякі ІЕС утворюють словосполучення тільки з відносними прикметниками, які належать до лексики бізнесу, наприклад: *economic/finance/credit/profits squeeze*, що можна пояснити вузьким обсягом слова, в протилежність цьому слова з ширшим обсягом значення, як то *crisis, plight* мають більший комбінаторний потенціал, поєднуються і з відносними прикметниками: *economic/credit/subprime crunch*, і з прикметниками, що інтенсифікують контекстуальне оцінне значення: *acute/major/severe/terrible/worst crisis*. Більшість ІЕС цієї групи має компонент значення, що позначає необхідність дій, рішень, змін для розв’язання ситуації.

У таблиці 3 наведено результати компонентного аналізу іменників, об'єднаних домінантною семою *rise*.

ІЕС з домінантною семою <i>rise</i>	Сфера референції	Характер зміни	Конкретизація домінантної семи	Параметри зміни
Advance	Economic			Progress/ improvement
Boom	Economic	Significant/quick	Business, Investment	Improvement
Boost	Economic			quantity
Expansion	Economic		Size, extent, scope or number	Quantity
Growth	Economic			Quantity
Increase	Economic			Quantity
Jump	Economic	Sudden, steep		Quantity
Push	Economic			Quantity
Recovery	Economic		Return to normal or improved state	Improvement
Spurt	Economic	sudden	Amount or speed	Quantity
Swell	General		Number, amount, degree	Quantity
Upsurge	Economic	rapid		Quantity
Upswing	Economic			Improvement
Upturn	Economic		Economy, business	Improvement

Аналіз ІЕС цієї групи переконує, що диференціальна сема “параметри зміни” є визначальною в обмеженні комбінаторних можливостей близьких за значенням лексичних одиниць. ІЕС з компонентом значення якісної зміни (покращення) унеможлиблює їх сполучуваність з термінами, що номінують негативні явища, а ІЕС з компонентом значення кількісної зміни не мають подібного комбінаторного обмеження, наприклад: *increase in profits/unemployment; upturn in profit margins*, (але не **upturn in redundancies*). Сема “характер зміни”, яку містять в своєму значенні деякі з наведених ІЕС, певним чином впливає на їх сполучуваність, унеможливаючи поєднання з деякими прикметниками через наявність взаємозаперечних сем на зразок **slow spurt* або повторюваних сем **steep jump*.

В останній групі ІЕС об'єднано нечисельні ІЕС, які позначають сприятливу економічну ситуацію з домінантною семою *wealth*. До неї належать такі одиниці: *abundance, affluence, profusion, prosperity*. Необхідно відзначити, що всі ІЕС цієї групи мають досить вузький поня-

тійний зміст, причому словникові дефініції вказують на більш абстрагований характер *abundance i profusion* – “a great amount, plentifulness of something”. Моносемні одиниці *prosperity* і *affluence* в економічній публіцистиці використовують як евфемізми *wealth*. Порівняння чисельності і змістовних характеристик ІЕС цієї групи з одиницями, об'єднаними семою *difficulty*, підтверджує відому думку про тривіальність й одноманітність щастя та варіативну природу нещастя, а також про те, що мовна свідомість і номінація частіше зосереджуються на негативі [3; 312].

Зауважимо, що в таблицях, у яких узагальнено семний аналіз досліджуваних одиниць, не вміщено слів на позначення екстремальних точок економічного циклу, оскільки вони мають невелику мовну репрезентацію *peak – trough/bottom* й обмежену комбінаторику.

Узагальнюючи семний аналіз, можна дійти таких висновків. Всі іменники, що позначають економічну ситуацію, містять дескриптивні семи, які вказують на певні ознаки об'єкта і на підставі наявності яких здійснюється порівняння з нормою, через що оцінний зміст є органічною частиною структури лексичного значення. Остаточне формування оцінного значення відбувається в контексті відповідно до інтенції автора.

Аналіз економічних медійних дискурсів (всі приклади є цитатами з *The Economist*) виявляє певні випадки контекстуальної взаємозаміни ІЕС з різних підгруп для позначення одного явища, незважаючи на відмінності їх значення, що можна пояснити намаганням уникнути тавтології, наприклад: “...*the world faces an unprecedented economic crisis. He [R. Zoelick] added that no-one yet knew how long the world recession will last*”. Проте у контекстах, в яких акцентується причинно-наслідковий зв'язок подій (певний процес спричиняє певний стан), беруться до уваги смислові відмінності ІЕС: “...*the World Bank managing director ...said there was now a real crisis in Africa as the result of the worldwide recession*”. Нерідко оцінне значення набуває інтенсифікації у контексті економічної статті через послідовне вживання декількох ІЕС, близьких за значенням: “*We may be facing a new form of recession that could dance on the edge of depression*”.

Іншим поширеним прийомом інтенсифікації оцінного змісту є метафорична репрезентація економічних понять, що емотивно підсилює частковооцінне значення неметафоричного терміна: “...*a pandemic would dent hopes for a rapid recovery from recession by providing another reason for gloom*”; “*The current misery comes on top of long-term decline*”. Взагалі кількість англійських метафор, застосованих для

позначення економічного становища, вражає і не співвідноситься з числом метафоричних одиниць еквівалентного значення в українській мові.

Нерідко в економічному дискурсі трапляється деінтенсифікація негативного оцінного значення внаслідок вживання евфемізмів або “недоговорювання”, притаманного англійській мові. Так заміником слова *depression*, яке є “страшалкою” для американців стає тривіальне D-word, або вигадане Альфредом Каном, радником Джиммі Картера, *banana*, коли “*Mr Kahn simply replaced the offending word, saying “We’re in danger of having the worst banana in 45 years”*”.

Аналіз статей економічної тематики спонукає до висновку про оказіональну зміну раціонально-оцінного значення на протилежне, причому зміна відбувається тільки в одному напрямі, в бік негативу. Показовою буде цитата тижневиком *The Economist* висловлення Дж. Сороса про період, що передував економічній кризі: “*Regulators and the financial sector shared the blame for the meltdown as they participated in this crazy boom built on false premises that markets are self-regulated and should be let alone*”. У поєднанні з частковооцінним негативним змістом *crazy IES boom* актуалізує значення надмірності і втрачає позитивний зміст, оскільки значне перевищення норми сприймається як негативне явище.

Отже аналіз контекстуальних вживань досліджуваних одиниць виявляє такі прагматичні фактори формування оцінного значення: інтенсифікацію і деінтенсифікацію оцінного змісту, зміну оцінного значення на протилежне. Подальші дослідження медійного економічного дискурсу можуть бути орієнтовані на більш детальне вивчення формування прагматичного оцінного значення та процесів переходу економічних термінів до загальноживаної лексики.

ЛІТЕРАТУРА

1. Арутюнова Н.Д. Типы языковых значений. Оценка. Событие. Факт. – М., 1988. – 341 с.
2. Вольф Е.М. Функциональная семантика оценки. – М., 1985. – 236 с.
3. Тер-Минасова С.Г. Язык и межкультурная коммуникация. 2-е изд. – М., 2004. – 352 с.
4. Chevallier J.P. Free money supply and growth. – <http://chevallier.overblog.net>.
5. *The Economist*, 2009.

СЛОВНИКИ:

6. Англо-русский словарь по экономике и финансам. Под редакцией В.Аникина. – СПб., 1993. – 578 с.
7. Борисов А.Б. Большой экономический словарь. – М., 2003. – 395 с.
8. Філософський енциклопедичний словник. – К., 2002. – 742 с.
9. Collins Dictionary. – <http://www.Collinslanguage.com>.
10. Encarta Dictionary. – <http://Encarta/msn/com>.
11. Longman Dictionary of Contemporary English. – Pearson Longman, 2004 – 1922.
12. Oxford Collocations Dictionary. – <http://www.xiaolai.net/ocd>.

АНОТАЦІЯ

Шевченко Н. Лексика оцінної семантики в економічному дискурсі

У статті розглянуто іменники на позначення економічного становища, поширені у медійному дискурсі. На основі компонентного аналізу словникових дефініцій виділено їх дескриптивні і оцінні семанти, проаналізовано комбінаторні відмінності. За результатами вивчення контекстуальних вживань виявлено прагматичні фактори, релевантні для оцінного значення.

SUMMARY

Shevchenko N. Lexis with evaluative meaning in economic discourse

The article deals with nouns nominating economic condition which are recurrent in English media discourse. Descriptive and evaluative senses of these nouns are distinguished in terms of their dictionary definitions. Collocation potential of the nouns is studied. Pragmatic factors relevant to evaluative meaning are analysed.